УДК 338.43

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ У 2014-2018 РОКАХ

THEORY AND PRACTICE OF ASSESSING THE EFFICIENCY OF AGRICULTURE IN UKRAINE IN 2014-2018

КОЗЛОВ В.В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

У статті досліджено теоретичні та практичні основи ефективності сільського господарства України. Визначено основні показники ефективності, проаналізовано динаміку економічних показників сільського господарства України у 2014-2018 роках. Визначені основні напрямки розвитку сільського господарства України на принципах сталого розвитку.

Ключові слова: *ефективність, сільське господарство, показники, сталий розвиток.*

The theoretical and practical bases of efficiency of agriculture of Ukraine are investigated in the article. The main indicators of efficiency are determined; the dynamics of economic indicators of agriculture of Ukraine in 2014-2018 is analyzed. The main directions of agricultural development of Ukraine on the principles of sustainable development are determined.

Key words: *efficiency, agriculture, indicators, sustainable development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сільське господарство України забезпечує близько 12 % ВДВ, у сільському господарстві працюють 18 % від загальної кількості зайнятих в національній економіці. Продукція сільського господарства становить понад 44 % в українському експорті.

Як зазначають фахівці, в Україні існують усі необхідні умови для забезпечення населення країни якісними та доступними продуктами харчування. Одні з найкращих у світі родючі землі, сприятливий клімат, багатий історичний досвід агровиробництва і працездатність населення дозволяють у повній мірі реалізувати потужний потенціал аграрного комплексу [1]. Однією з найбільш актуальних проблем стабілізації і подальшого розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах будь-якої форми власності є підвищення ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні й практичні аспекти механізму підвищення ефективності сільського господарства розглянуті у працях В. Г. Андрійчука, О. А. Бугуцького, М. А. Голика, М. І. Кісіля, В. В. Прядка, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака та інших вчених, які пропонують власне розуміння категорії ефективність**.**

Формулювання цілей статті. На основі узагальнення теоретичних підходів до розуміння категорії і специфічних показників ефективності у сільському господарстві провести аналіз сучасного стану розвитку сільського господарства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність (від лат. Effectivus – діяльний, творчий) – це відношення результату (ефекту) до витрат, які були затрачені на його отримання. Визначення показника ефективності може бути виражено формулою:

ефективність = результати/витрати.

Як зазначено в економічній енциклопедії «ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат. Крім того, це досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці. Це конкретна форма вияву закону економії часу, їхній зв'язок здійснюється через підвищення продуктивності праці, яке означає зростання

* *Науковий керівник – Шибаєва Н.В. д.е.н., доцент*

ефективності сукупної праці, ефективності всього виробництва, зумовленої насамперед прогресом продуктивних сил» [3].

За сферою аналізу розрізняють загальну, локальну і часткову ефективність. Загальна характеризує ефективність виробництва на підприємстві в цілому; локальна – окремі стадії виробництва, розподілу, обміну і споживання; часткова – ефективність використання в процесі виробництва певних ресурсів (предметів і засобів праці, капітальних вкладень, робочої сили тощо).

Основними показниками, що характеризують ефективність є:

1. Узагальнюючі показники (виробництво продукції на одиницю витрат ресурсів, витрати на одиницю товарної продукції, прибуток на одиницю загальних витрат, рентабельність виробництва, народногосподарський ефект від використання одиниці продукції).
2. Показники ефективності використання живої праці (трудомісткість одиниці продукції, темп росту продуктивності праці, частка приросту продукції за рахунок росту продуктивності праці, коефіцієнт ефективності використання робочого часу, економія фонду оплати праці, випуск продукції на 1 грн. фонду оплати праці).
3. Показники ефективності використання основних фондів (фондовіддача основних фондів, фондомісткість продукції, рентабельність основних фондів, фондовіддача активної частини основних фондів).
4. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів (матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, коефіцієнт використання видів сировини і матеріалів, витрати палива і енергії на 1 грн. чистої продукції, економія матеріальних витрат).
5. Показники ефективності використання фінансових коштів (коефіцієнт оборотності оборотних коштів, тривалість одного обороту нормованих оборотних коштів, відносне вивільнення оборотних коштів, питомі капіталовкладення, капіталовкладення на одиницю введених потужностей, рентабельність інвестицій, строк окупності інвестицій).
6. Показники прибутковості характеризують ефективність використання всіх видів ресурсів, які забезпечили одержання доходу.

Прибуток – частина доходу, що залишається підприємству після відшкодування усіх витрат, пов'язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності.

Показником прибутковості є також рентабельність. Рентабельність – відносний показник, що характеризує рівень ефективності (доходності) роботи підприємства [2].

Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і застосованих ресурсів одержують більше продукції і доходу, що має значення для національної економіки в цілому та окремих сільгоспвиробників.

Вітчизняні вчені у своїх наукових працях концентрують більшу увагу саме на економічній ефективності. Для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий підкреслюють необхідність застосування системи показників, яка передбачає (у тому або іншому поєднанні) розрахунок таких складових:

– виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.-год., на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;

– розмір поточних витрат виробництва на 1 грн валової продукції;

– розмір валового і чистого доходу (прибутку) на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд. -год., на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;

– рівень рентабельності й норма прибутку (чистого доходу) сільськогосподарського виробництва [5].

Дана система показників дозволяє охарактеризувати ефективність сільськогосподарських підприємств. Система показників відображає ефективність використання усіх видів ресурсів і витрат, що задіяні у виробництві: землі як основного засобу сільськогосподарського виробництва – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на одиницю земельної площі; живої праці – вартість валової продукції, сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на одиницю витрат праці або на чисельність середньорічних працівників; уречевленої праці в основних засобах виробництва – вартість валової продукції,

сума валового доходу, прибутку (чистого доходу) на 1 грн основних виробничих фондів; поточних виробничих витрат – собівартість валової продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності.

Спираючись на теоретичні здобутки вітчизняних науковців і дані Державної служби статистики України, ми узагальнили показники економічної ефективності сільського господарства у 2014-2018 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Показники економічної ефективності сільського господарства України у 2014-2018рр.

Показники	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Продукція сільського господарства у постійних цінах, млн грн	-	239467,3	254640,5	249157,0	269408,1
Індекси с.-г. продукції, %	102,2	95,2	106,3	97,8	108,1
Вартість основних засобів у сільському господарстві, млн грн	171392	210169	270467	341622	341622
Площа сільгоспугідь, тис га	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3	41489,3
Культури зернові та зернобобові (у постійних цінах), млн грн - У відсотках до загального підсумку	- -	63421,0 26,5	69464,2 27,3	65169,8 26,2	74076, 27,5
Валова додана вартість, фактичні ціни, млн грн; - У відсотках до загального підсумку	161145 11,7	239806 14,2	279701 13,8	303949 12,1	360757 11,9
Кількість зайнятих у сільському господарстві, тис осіб	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6
Питома вага зайнятих у с.-г., %	17,1	17,5	17,6	17,7	18,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата у с.-г., грн; - У відсотках до середньомісячної номінальної заробітної плати в цілому по економіці	2476 71,2	3140 74,8	3916 75,6	5761 81,1	7166 80,8
Продуктивність праці на 1 зайнятого в с.–г. виробництві, у постійних цінах 2010 р., грн; - У % до попереднього року	- 109,1	223309,9 98,0	275317,8 123,3	271491,4 98,6	313627,3 115,5
Питома вага підприємств, що одержали прибуток до оподаткування, %	84,8	86,8	89,0	88,4	86,7
Питома вага зернових та зернобобових у структурі посівних площ, %	54,3	54,8	53,3	53,0	53,6
Середня урожайність зернових в цілому, ц/га - В т.ч. на підприємствах	43,7 47,5	41,1 43,8	46,1 50,0	42,5 45,6	47,4 52,2
Виробництво зернових та зернобобових, тис тонн	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5
Виробництво зернових та зернобобових на 1 особу, кг	1485	1403	1549	1457	1657
Рівень рентабельності зернових та зернобобових культур, %	25,7	42,6	37,8	25,0	24,7

Джерело: [6]

Наші розрахунки і дані офіційної статистики, представлені у таблиці 1, дозволяють стверджувати, що:

– Вартість продукції сільського господарства збільшується, як в абсолютному вимірі, так і у розрахунку на одиницю земельної площі, на одного працівника. Зменшення продукції сільського господарства на 1 грн основних засобів пояснюється перевищення темпів приросту основного капіталу у галузі над темпами збільшення обсягів продукції сільського господарства.

– Збільшується питома вага прибуткових підприємств та розмір прибутку на 1 га.

– За аналізований період урожайність зернових культур поступово збільшується; урожайність на підприємствах перевищує аналогічний показник по фермерських господарствах та господарствах населення.

– Продуктивність праці має позитивну динаміку, також зростає рівень оплати праці у сільському господарстві, темпи збільшення оплати праці перевищують темпи зростання продуктивності. При цьому середня зарплата по галузі відстає від середньої по Україні.

– Показники рентабельності коливаються по роках, що відповідає специфіці галузі, а також пояснюється збільшенням інвестицій і нерівномірністю державної підтримки галузі.

Отже, якщо брати до уваги виключно економічну складову категорії ефективність, то можна констатувати зростання її показників в період 2014-2018 рр. у сільському господарстві України.

В сучасних умовах важливим фактором, базовим принципом функціонування сільського господарства стає поєднання таких видів ефективності як економічна, соціальна, екологічна, що знаходить прояв у концепції сталого розвитку. Україна приєдналася до процесу забезпечення сталого розвитку [7]. У 2020 р. Україна здійснила Перший національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні, у якому представлена динаміка стану досягнення цілей за ключовими індикаторами за 2015-2019 роки [4]. В огляді зокрема наведений аналіз прогресу у досягненні Цілі 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства». Поряд з позитивними тенденціями (зростання індексів виробництва продукції сільського господарства, виробництва продуктів харчування, підвищення продуктивності праці, збільшення споживання овочів і фруктів), мають місце процеси, за якими прогрес відсутній або недостатній (зменшилася частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь, повільно збільшується частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті (з 38,3% до 44,3%), не реалізується потенціал фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації в Україні).

Динаміка індикаторів площі ріллі та еколого-стабілізуючих угідь (сіножатей і пасовищ), а також їх часток у загальній площі території країни є незадовільною (площа орних земель збільшилась з 32531,1 тис га до 32544,2 тис га, а площа сільськогосподарських угідь екстенсивного використання зменшилась з 7848,3 тис га до 7820,8 тис га).

Показники соціальної складової сталого розвитку сільської місцевості відстають від аналогічних показників у містах, а по деяких показниках має місце регрес. Частка сільського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання не перевищує 30%, спостерігається зниження частки сільського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення з 3,0% у 2015 році до 2,5% у 2018 році.

Висновок: Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Категорія ефективність у вітчизняній науці найчастіше розглядається в економічному аспекті і означає співвідношення результату до витрачених для його отримання ресурсів.

2. Наш аналіз виявив зростання показників економічної ефективності сільського господарства України у 2014-2018 рр.

3. Принципи сталого розвитку сільського господарства визначають такі вектори як:

–Прибуткове виробництво у сільському господарстві, яке забезпечує достатню фінансову винагороду фермерам, гідне життя, сприяє ефективному вирощуванню культур.

–Захист навколишнього середовища. Сільське господарство мінімізує використання невідновних ресурсів, поповнює виснажені ресурси, захищає і покращує навколишнє середовище та природні ресурси.

–Соціальний добробут. Сільське господарство сприяє підвищенню якості життя у сільській місцевості процвітанню та життєздатності сільських громад, їх соціальному розвитку.

4. Проведений аналіз Національного огляду дозволяє стверджувати, що прогрес за окремими індикаторами є нерівномірним. Поряд із зростанням індексів виробництва продукції сільського господарства, виробництва продуктів харчування, підвищенням продуктивності праці, збільшенням споживання овочів і фруктів, майже відсутній прогрес за екологічною та соціальною складовими.

5. Економічна ефективність є акселератором сталого розвитку, водночас актуалізується необхідність забезпечення ефективності інших складових сталого розвитку екологічної та соціальної, прогрес яких є значно меншим. Україні потрібно перейти від моделі розвитку, в якій конкурентні переваги зумовлені переважно використанням природних ресурсів та дешевої робочої сили, до інноваційної моделі, яка здатна забезпечити підвищення екологічної та соціальної ефективності.

Література.

1. «Щодо стану та проблем функціонування та розвитку аграрного сектору економіки України». Аналітична записка URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-stanu-ta-problem-funkcionuvannya-ta-rozvitku-agrarnogo-sektoru
2. Економіка та організація виробничої діяльності. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/17nebava_ekonomika_organizaciya_virobnichoyi_diyalnosti/vstup.htm.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: В.С. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Академія, 2001. Т. 1. 848 с.
4. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. URL: https://www.me.gov.ua/
5. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий / за ред. проф., С. П. Азізова. – К. : ІАЕ, 2001. – 834 с.
6. Сільське господарство України 2018. Статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf
7. Цілі сталого розвитку в Україні. URL: http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-governments

УДК 338.43:631.1

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL ESSENCE OF THE CONCEPT ECONOMIC EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE

БАГЛАЄВА Н.С., СУХОВЄЄВА Ю.А.**
здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

В статті розглянута сутність економічної ефективності діяльності підприємства, як основи її конкурентоспроможності. В ній проведено аналіз та зроблено узагальнення існуючих підходів вітчизняних та зарубіжних економістів, щодо даної категорії. Встановлено, що економічна ефективність - співвідношення між результатами виробництва і ресурсами, при якому отримують вартісні показники ефективності виробництва.

***Ключові слова**: ефект, ефективність, економічна ефективність, ефективність діяльності.*

The article considers the essence of economic efficiency of the enterprise as a basis for its competitiveness. It analyzes and summarizes the existing approaches of domestic and foreign economists in this category. It is established that economic efficiency is the ratio between production results and resources, at which cost indicators of production efficiency are obtained.

***Key words:** effect, efficiency, economic efficiency, efficiency of activity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема забезпечення економічної ефективності підприємства є ключовою для будь-якого господарюючого суб'єкта, вона

* *Науковий керівник – Батюк Л.А. к.е.н. доцент*

* *Науковий керівник – Кравченко Ю.М. к.е.н. старший викладач ЗВО*